

LUIS ÀNGEL SÁNCHEZ GÓMEZ (2020). *Entre cadáveres: una biografía apasionada del doctor Pedro González Velasco (1815-1882)*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, p. 325. (Estudios sobre la Ciencia; 74) ISBN: 978-84-00-10638-6

Aquesta obra s'endinsa en la vida del doctor Pedro González Velasco (1815-1882) a través de les seves accions i, sobretot, dels diversos contextos en els quals es desenvolupa. Una de les seves aportacions és que revisa críticament les biografies contemporànies de Velasco, posant en dubte els fets que s'hi exposen i deixant clar quines afirmacions se sustenten en dades i documents comprovables. A més, l'autor posa en diàleg aquest tipus de fonts primàries per mostrar les seves contradiccions.

La biografia resulta impressionant per la quantitat d'accions, canvis i rols que acumula el protagonista i que el treball minuciós de l'autor documenta amb dades i fonts. Un personatge que al llarg de la seva vida va ser cirurgià, metge, dissector, anatomista, museòleg, professor, embalsamador, artista de buidatges i preparacions anatòmiques, col·leccionista i catedràtic; a més de porquer, soldat o aspirant a eclesiàstic. El fet d'explicar minuciosament els principals episodis d'un personatge tan actiu com Velasco provoca que la narrativa faci salts endavant i endarrere en el temps, un fet totalment comprensible per la necessitat de compartimentar diversos temes importants relacionats amb les obres i fets del protagonista. Tanmateix, el relat, estructurat en 15 capítols, és molt clar, tot i la dificultat que aporta l'enèrgica vida del protagonista.

L'autor dona llum sobre els tres episodis «de llegenda» que més han transcendit de la vida de Velasco: la «relació» amb el cadàver de la seva filla Conchita, els cranis de Zarautz i el «gegant extremeny». Analitzant les dades disponibles i les fonts primàries, l'autor matisa o desmenteix aspectes relacionats amb aquests episodis.

Al llarg de les pàgines queda clar que Velasco és un protagonista del context liberal de l'època i que participa en la transformació de la medicina espanyola. Així, Velasco fou un dels primers cirurgians es-

panyols que va utilitzar el cloroform, el 1848, va incorporar noves tècniques de buidatge per fer models anatòmics, el 1849, o va reivindicar de forma primerenca l'ús del microscopi i la histologia. És paradigmàtic, en el context del canvi en les disciplines científiques durant la segona meitat del segle XIX, la participació de Velasco en la fundació de la Sociedad Antropológica Española, amb plantejaments diferents o enfrontats als de les antigues disciplines: positivistes, científics i lliures de dogmes bíblics; no resulta estrany que es guanyés l'animadversió de conservadors i carlins. Velasco també mostra l'esperit d'emprenedor burgès de l'època, participant en la creació de multitud d'organismes, empreses i institucions: Sociedad Anatómica, Sociedad Económica de Embalsamamientos, Sociedad Antropológica Española, Sociedad Española de Historia Natural, Sociedad Anatómica Española; a més de tres museus (com veurem a continuació) i diverses revistes.

L'autor aporta context històric als diversos episodis relacionats amb el protagonista que va descriure. El paradigma d'això és el capítol 9, en el qual es conjuguen els fets sociopolítics d'Espanya durant la segona meitat del segle XIX amb els episodis i obres de Velasco. La intermitent absència de llibertats a Espanya (marcada per pronunciaments militars i per revoltes reeixides o fracassades) impossibilita en molts moments l'activitat de l'entorn liberal o d'institucions vinculades amb Velasco, com la Sociedad Antropológica Española. Per contra, amb la Revolució Gloriosa i el Sexenni Democràtic les llibertats es van fer sentir en el món acadèmic, i Velasco va arribar a la posició de catedràtic. Sota la Restauració borbònica de 1874 van canviar les tornes i Velasco va ser apartat per sempre més de la universitat. Aquests fets són la cristallització d'un joc polític de revolucions i contrarevolucions del segle XIX espanyol en què el bàndol guanyador en cada moment col·loca els seus afins als llocs de poder i es venja dels anteriors.

El llibre no es limita a reconstruir i posar en context certes «anècdotes» i actes «inusuals» del Velasco dissector i anatomista relacionat amb els cadàvers, sinó també la seva cosmovisió general, utilitzant el prisma del context de les disciplines científiques de l'època (com la medicina, l'antropologia i la història natural), en les quals el cos humà, viu o mort, es cosifica i s'analitza en tots els seus aspectes. En aquest sentit, resulta revelador el capítol 10, dedicat al Museo Antropológico (creat per Velasco i inaugurat el 1875), on es tracta l'exhibició d'éssers humans a l'època. Tot i que la mostra d'humans taxidermitzats o dissecats, habitualment individus de «raça negra», no era habitual als museus o col·leccions, tampoc no era un fet extraordinari i la seva exhibició no produïa rebuig. Tal com diu l'autor (p. 218) «las circunstancias que posibilitan estos «actos museográficos» tienen que ver con la sublimación de la ciencia, con la consideración de que el progreso del conocimiento justifica cualquier proyecto científico y con la convicción de que quien lo lleva a cabo, el investigador, tiene el derecho y el deber de ejercer su dominio sobre todo aquello que estudia, incluido el ser humano». Una frase que condensa bona part del pensament de Velasco.

Aquesta obra dedica un pes molt important als tres museus creats per Velasco. Si excloem els tres capítols dedicats a la infantesa, la joventut i els primers passos del personatge

en el món de la medicina i l'anatomia (capítols 1, 2 i 3) i els tres capítols dedicats als episodis concrets relacionats amb les seves «llegendes» (capítols 6, 7 i 11), trobem que dels nou capítols restants sis estan dedicats als museus, a més d'haver-hi constants esquitxades sobre aquest tema en la resta de capítols. Des del punt de vista de la història dels museus, de les col·leccions i de les formes d'exhibició hauria sigut de gran utilitat l'anàlisi conjunta de tot allò relacionat amb els museus, la museografia i els règims d'exhibició en un únic bloc analític, incorporant tota la informació que es presenta desagregada en els capítols 4, 5, 8, 10, 12 i 15, és a dir, els capítols dedicats al Museo Anatómico, al Museo Anatómico-Patológico i al Museo Antropológico.

El llibre analitza la importància de l'ensenyament pràctic de la medicina amb demostracions, disseccions i utilització de preparats i models anatòmics de les col·leccions en la concepció de Velasco dels seus dos primers museus, l'anatòmic i l'anatòmico-patològic. Es tracta d'un plantejament didàctic original i un complement perfecte per als estudiants, ateses les limitacions de l'ensenyament oficial de la medicina. És a dir, un projecte museogràfic i docent amb el qual Velasco volia difondre les preparacions anatòmiques a totes les facultats de medicina per formar gabinets anatòmics. Aquesta visió havia de culminar amb el projecte d'Escola Pràctica de Medicina i Cirurgia, una espècie de moderna facultat privada que es decantava per la pràctica i l'ús de laboratoris i demostracions abans que per explicacions orals i vinculada al Museo Antropológico de Madrid. De fet, Velasco va fundar aquest museu amb la idea que anés més enllà d'un espai d'exhibició, tot unint docència, investigació i difusió. Aquesta escola no va funcionar, en part pel refús a Velasco de bona part de la classe mèdica i del professorat universitari, fruit dels avatars de la seva activa vida.

Resulta de gran interès per als estudiosos de la història de la ciència i dels museus el capítol 12, que analitza l'inventari que es va fer el 1887 dels objectes del Museo Antropológico. Es tracta d'un resum de tot allò col·leccionat per Velasco i de la seva manera d'entendre la forma d'exhibir. Segons l'autor d'aquesta recerca s'hi aprecien indicis de certa lògica evolucionista, encara que la interpretació creacionista continua estant latent. Al capítol 15 es parla del context espanyol i internacional dels museus d'anatomia en la segona meitat del segle XIX —amb abundants cites a la bibliografia internacional—: museus d'anatomia de les facultats de medicina, museus d'anatomistes privats, col·leccions públiques a partir de les donacions privades i museus anatòmics comercials. També es fa un repàs als principals teatres, gabinets i museus anatòmics al territori de l'actual Estat espanyol des del segle XVI fins a finals del XIX. No obstant això, es troba a faltar la visió dels públics i clients relacionats amb Velasco per la seva faceta de cirurgià, professor o «museòleg»: malalts, estudiants i, sobretot, usuaris i públic dels tres museus que va crear. Entre els visitants als seus museus se citen pacients, estudiants o visitants il·lustres. L'autor analitza de forma crítica el discurs que Velasco dirigia als estudiants, però no hi apareix el punt de vista d'aquests darrers (més enllà d'alguna curiositat vinculada a visitants il·lustres). S'ha de tenir en compte que el ma-

teix autor ja adverteix que molts documents de Velasco i dels museus no s'han conservat perquè, segurament, van ser cremats de forma intencionada.

El Museo Antropológico, la gran obra de Velasco, barrejava diversos tipus de règims d'exhibició, amb continguts similars als dels museus medico-anatòmics de l'època, destinats a l'educació i, com ja s'ha dit, amb una orientació pràctica; però també hi coexistia l'exhibició de curiositats i la mescla de col·leccions de temàtiques disperses, com l'etnografia, que segons l'autor no estaven estructurades ni sistematitzades, destinades potser a impressionar i generar ingressos. El museu presentava poca informació a les cartelles i als catàlegs, anant en un sentit oposat al que empenien els museus europeus del tema o les exposicions internacionals. En definitiva, era un espai entre un museu anatòmic tradicional instructiu i un museu antropològic eclèctic amb col·leccions de tot tipus, des d'ocells fins a objectes etnogràfics de diversos pobles del món, passant per fòssils i objectes arqueològics, amb aires premoderns. Tal i com diu l'autor (p. 309), «Velasco reorienta su modelo de museo hacia una utopía geo-bio-antropológica universal».

El llibre es completa amb un capítol dedicat al deixeble predilecte de Velasco, el doctor Ángel Pulido (capítol 13), i amb un capítol on l'autor reivindica l'obra i la figura de Velasco des del vessant historiogràfic (capítol 14).

A l'obra s'hi troba a faltar un ordre més clar al capítol de la bibliografia, que separés les fonts primàries de la literatura secundària. I, sobretot, es troba a faltar un apartat que reculli la immensa feina feta en matèria de documentació, amb una llista d'arxius consultats unificada (més enllà de les notes a peu de pàgina). Com a exemple, l'obra conté recerca documental sobre els quatre convents pels quals va passar Velasco en la seva joventut, però en no haver-hi una llista d'arxius aquesta recerca queda diluïda. Podríem dir una cosa similar sobre la falta d'una llista conjunta de les fonts de premsa consultades (diaris, diaris mèdics, publicacions especialitzades, etc.), fet que enfosqueix el domini de l'hemeroteca que demostra l'autor.

El llibre de Luis Ángel Sánchez Gómez permet una lectura original i aprofundida sobre la construcció de la medicina en el context dels canvis de l'estat liberal del segle XIX. També mostra l'enorme valor que pot tenir un gènere historiogràfic com el de la biografia quan se'n fa un ús analític, mitjançant una recerca sistemàtica en tot tipus de fonts i arxius.

Xavier Ulled Bertran
Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural
CERCA Programme / Generalitat de Catalunya
Grup de Recerca en Patrimoni Cultural de Catalunya (GRPRE) (2017 SGR 00835)